

Starożytność:

1. W czasach paleolitu (prehistoria) ludzie prowadzili koczowniczy tryb życia: wędrowali, polowali na zwierzęta, zbierali jedzenie, itp. Człowiek w czasach prehistorycznych uzależniony był od środowiska naturalnego (klimatu, rzeźby terenu, itp.)
2. Po ociepleniu klimatu (ok.10.tys.lat temu), w neolicie, człowiek osiadł – zbudował domy, rozpoczął uprawę roli, hodowlę zwierząt, pracę rzemieślniczą oraz handel.
3. Ok. 3,5 tys. lat p.n.e. powstały pierwsze państwa na terenie Mezopotamii (nad Tygrysem i Eufratem) oraz Egiptu (nad Nilem). Społeczeństwo w Egipcie miało swoją strukturę – najważniejszy był faraon, któremu podlegali wyżsi urzędnicy i kapłani; poniżej w hierarchii byli żołnierze i rzemieślnicy, potem chłopci. Bez praw byli niewolnicy. Mieszkańcy Egiptu i Mezopotamii wyznawali politeizm – wiarę w wielu bogów. Egipcjanie wierzyli w życie pozagrobowe, więc mumifikowali ciała, żeby dusza mogła żyć po śmierci i po osądzeniu jej przez boga Ozyrysa. Teksty spisane w Księdze Umarłych miały pomóc umarłemu dostać się w zaświaty; dlatego wielu Egipcjan znało jej treść.
4. Faraon był władcą despotycznym – jego wola była prawem w Egipcie. W Babilonii w XVIII w.p.n.e. powstał Kodeks króla Hammurabiego. Dzięki prawu i pismu władcą łatwiej było stworzyć państwo i nim zarządzać.
5. W Mezopotamii pisano pismem klinowym, a w Egipcie „świętym pismem obrazkowym” czyli hieroglifami.
6. W starożytnym Izraelu powstała wiara w jednego Boga – Jahwe, czyli monoteizm. Dekalog to 10 przykazań, które Mojżesz dostał od Boga na górze Synaj, w czasie wyjścia Żydów z niewoli egipskiej do Ziemi Obiecanej (w XII w.p.n.e). Menora to siedmioramienny świecznik ; obok sześcioramiennej Gwiazdy Dawida, Arki Przymierza i Tory – to są symbole judaizmu, zwanego też religią mojżeszową. Żydzi w czasach króla Salomona zbudowali jedną świątynię w Jerozolimie (X w.p.n.e), natomiast w religiach politeistycznych każde bóstwo miało swoją świątynię.
7. Warunki naturalne Grecji wpłynęły na gospodarkę państwa – z powodu małej ilości ziemi uprawnej Grecy rozpoczęły zakładanie kolonii za morzem; w Grecji uprawiali na stokach gór winogrona, drzewa oliwne oraz drzewa cytrusowe, w morzu łowili ryby, byli żeglarzami. Warunki naturalne Grecji wpłynęły także na rozwój polityczny – w dolinach otoczonych górami powstawały wspólnoty, z których utworzyły się polis- miasta-państwa, np. Ateny czy Sparta. W Sparcie rządziła Geruzja – królowie oraz 28 gerontów, zaś Zgromadzenie Ludowe zatwierdzało ustawy oraz wybierało urzędników (5 eforów, którzy nadzorowali helotów). Ustrój w Sparcie był w rzeczywistości oligarchią (panowanie nielicznych). Społeczeństwo Sparty dzieliło się na Spartan-obywateli, periojków oraz helotów. W Atenach ustrój się zmieniał – z monarchii poprzez oligarchię do demokracji. W Atenach, w czasie demokracji, czyli od V w.p.n.e., rządili obywatele -decyzje podejmowano na Zgromadzeniu Ludowym zbiegającym się na Agorze (rynek). Istniała też Rada 500-set, która nadzorowała urzędników i obrady zgromadzenia. Społeczeństwo Aten dzieliło się na Ateńczyków-obywateli, metojskich i niewolników. Grecy, mimo że mieszkali w różnych polis, wiedzieli że łączy ich język, wierzenia, teatr i igrzyska olimpijskie. Pierwsze igrzyska odbyły się ku czci Zeusa w 776 r.p.n.e i odbywały się w miejscowości Olimpia co 4 lata. Grecy wyznawali politeizm, siedzibą ich bogów była góra Olimp. Przedstawienia teatralne odbywały w amfiteatrach się ku czci boga Dionizosa, boga wina. Homer napisał „Iliadę i Odyseję”. Historycy to Herodot i Tukidydes. Filozofowie – Sokrates, Platon, Arystoteles . W V w.p.n.e. Grecy walczyli z Persami o niepodległość (bitwy pod Maratonem, Termopilami oraz Salaminą).
8. W Rzymie ustrój także się zmieniał – od 753 r.p.n.e. do 509 r.p.n.e. istniało królestwo; od 509 r. do 31 r.p.n.e. – republika , zaś od 31 r.p.n.e. do 476 n.e. – cesarstwo. W republice rządili urzędnicy wybierani przez obywateli oraz Senat, składający się z bogatych urzędników, którzy skończyli swój urząd. W cesarstwie rządził cesarz, którego popierali urzędnicy i armia, natomiast Senat tylko mu doradzał. W starożytnym Rzymie mieszkańcy (obywatele) dzielili się na patrycjuszów i plebejuszów. Po wielkich podbojach powstała warstwa proletariatu. Jedną z przyczyn ekspansji Rzymu na inne tereny był brak ziemi i chęć stworzenia imperium (dużego państwa). Do skutków podbojów rzymskich możemy zaliczyć powstanie imperium, utworzenie na podbitych terenach prowincji i ich romanizacja, wyzysk podbitych terenów, wzrost liczby niewolników i powstanie warstwy proletariatu. Do wewnętrznych przyczyn upadku imperium rzymskiego możemy zaliczyć wojny domowe między konsulami a potem wodzów z cesarzami, bunty ubogiej ludności, podział cesarstwa

na dwie części w 395 r. wprowadzony przez Teodozjusza Wielkiego. Do zewnętrznych przyczyn imperium rzymskiego zaliczono najazdy barbarzyńców (od III w.), najazd Hunów w V w., przenikanie barbarzyńców do armii rzymskiej. W V w.p.n.e w Rzymie spisano prawo tzw. Prawo XII tablic. Wergiliusz napisał „Eneidę”. Historycy to Tacyt i Swetoniusz. Rzymianie, mimo iż podbili Greków przejęli od nich ich kulturę, bóstwa, naukę itd. Spartakus był niewolnikiem - gladiatorem, który w latach 74- 71 pne wywołał powstanie niewolników. W 79 r.n e. wulkan Wezuwiusz zniszczył Pompeje (miasto). W roku 395 cesarz Teodozjusz podzielił cesarstwo na dwie części – zachodniorzymską, ze stolicą w Rzymie oraz wschodniorzymską ze stolicą w Konstantynopolu.

9. Jezus Chrystus przyszedł na świat, gdy Palestyną rządził w imieniu Rzymu Herod Wielki, cesarzem był wówczas Oktawian August, a obszar Palestyny był jedną z prowincji rzymskich. Działalność Jezusa po ukrzyżowaniu kontynuowali apostołowie. W I wieku n.e., w czasach cesarza Nerona, rozpoczęły się prześladowania chrześcijan (wyznawców Jezusa) ponieważ m.in. nie chcieli służyć w armii rzymskiej czy uznać cesarza za boga. W 313 r. cesarz Konstantyn Wielki uznał prawo chrześcijan do wyznawania religii (edykt mediolański), natomiast w 392 r. cesarz Teodozjusz Wielki uznał chrześcijaństwo za jedyną religię w państwie (inne religie prześladowano).
10. Starożytność zakończyła się w 476 r. wraz z upadkiem cesarstwa zachodniorzymskiego – gdy barbarzyński wódz Odoaker odebrał władzę cesarzowi i odesłał insygnia władzy do Konstantynopola.

Średniowiecze:

11. *Mahomet w 622 r., uciekł z Mekki do Medyny – to umowna data powstania religii islamskiej (trzeciej religii monoteistycznej). Od 632 r. -po śmierci Mahometa kalifowie zdobyli Półwysep Arabski, rozpoczęli podbój Afryki, Azji oraz Europy (Hiszpania). Zasady islamu: wyznanie wiary, modlitwa, post, jałmużna, pielgrzymka do Mekki. Bogiem islamu jest Allah, a Mahomet był jego prorokiem. Świętą księgą muzułmanów jest Koran. Najważniejszą świątynią jest Kaaba w Mekce. Meczet to miejsce kultu i modlitwy. Arabowie rozwinęli filozofię, medycynę, matematykę (cyfry arabskie), geometrię, literaturę, sztukę i rzemiosło, architekturę oraz technikę.*
12. *Konstantynopol został założony ok.330 r. przez cesarza Konstantyna. Po rozpadzie cesarstwa (395) stał się stolicą części wschodniej, zaś po upadku części zachodniej (476) zwano go Drugim Rzymem. Był stolicą Cesarstwa Bizantyńskiego do 1453 r. Władca miał władzę absolutną. W cesarstwie bizantyńskim kontynuowano tradycje greckie i rzymskie, ujednolicono prawo (kodeks Justyniana- VI wiek), wybudowano bazylikę Hagia Sofia (Mądrości Bożej). W cesarstwie bizantyńskim od IV wieku rozwijało się chrześcijaństwo. Patriarchowie (biskupi) byli pod opieką cesarzy; językiem liturgicznym był grecki.*
13. *W VI w. Benedykt z Nursji założył klasztor benedyktynów ; hasło – módl się i pracuj. W XI w. powstał zakon cystersów, który kładł nacisk na liturgię i odnowę Kościoła.*
14. *W roku 496 władca Franków – Chlodwig – przyjął chrzest. W 756 r. Pepin Krótki – także władca Franków – utworzył w środkowych Włoszech, na terenach odebranych Longobardom Państwo Kościelne, którego władcą był papież. Karol wielki był cesarzem w państwie Franków od 800 r. i stworzył duże państwo podzielone na hrabstwa i marchie. Karol Wielki, aby mieć poparcie duchownych nadawał im szereg dóbr i urzędów, co doprowadziło do kryzysu w Kościele. Rozpowszechnił kulturę, szkolnictwo, język łaciński- ta odbudowa kultury nazywana jest renesansem karolińskim. Wnukowie Karola podzielili jego państwo na 3 części (traktat z Verdun z 843 r.)*
15. *Otton I z dynastii niemieckiej został cesarzem w roku 962 z tytułem Cesarza Rzymskiego Narodu Niemieckiego. Jego wnuk – Otton III chciał stworzyć uniwersalne, chrześcijańskie państwo w Europie; z tego powodu (m.in.) przybył z pielgrzymką w 1000 r. do Gniezna.*
16. *Przyczyną sporu między cesarzem a papieżem była inwestytura duchownych czyli kto ma wyznaczać biskupów; chciał to robić papież , ale cesarzom zależało na ich kontroli, tym bardziej, że nadawali im ziemię. Grzegorz VI, papież- kazał cesarzowi Henrykowi IV przyjść do Canossy (1077 r.), co cesarz uznał za upokorzenie. W 1122 r. podpisano konkordat w Wormacji – papież mianuje biskupów, a władca nadaje im lenno.*

17. W 1054 r. doszło do schizmy wschodniej czyli rozłamu chrześcijaństwa – powstał kościół katolicki oraz prawosławny.
18. Pierwsze państwa w Europie były monarchiami patrymonialnymi – władca był właścicielem całej ziemi w państwie, a poddani płacili mu danin i inne świadczenia. W średniowieczu wykształcił się system feudalny oparty na własności ziemi (zwanej feudum lub lenno). Senior był jej właścicielem, a oddawał ją w użytkowanie wasalowi. Senior oczekiwał od wasala hołdu lennego, pomocy zbrojnej i przysięgi wierności; w zamian oferował mu opiekę, lenno oraz immunitet (czyli zwolnienie z części świadczeń pieniężnych).
19. Średniowieczne miasta lub wioski lokowano (czyli zakładano) na prawie polskim lub niemieckim. W mieście zasadzca zostawał wójtem; działała w nim też rada miejska i tawa czyli sąd miejski. Społeczeństwo miasta średniowiecznego dzieliło się na patrycjat, pospólstwo i plebs. Miasto pełniło funkcję gospodarczą ponieważ było ośrodkiem handlu, produkcji rzemieślniczej. Rola polityczna miasta polegała na tym, że było ono siedzibą władzy. Kulturowa rola miasta przejawiała się w rozwoju kultury, sztuki, architektury i szkolnictwa wyższego.
20. Styl romański istniał między X a XIII wiekiem; budowle wznoszono z kamienia, były niskie, o grubych murach; stawiano je na planie krzyża lub koła.
21. Dzieci uczyły się w szkołach przykościelnych lub przyklasztornych. Pierwsze uniwersytety powstały w XI i XII wieku w Paryżu i Bolonii.
22. Mieszko I, wywodzący się z plemienia Polan i dynastii Piastów, był pierwszym władcą Polski. Polka przyjęła chrzest w 966 r. ponieważ jedna religia ułatwiała zjednoczenie różnych plemion i dawała poparcie innych państw chrześcijańskich. Chrzest Polski poprzedziła umowa z Czechami i chrzest Mieszka, a potem jego ślub z Czeszką - Dąbrówką. Do skutków przyjęcia chrztu możemy zaliczyć poparcie Kościoła dla polityki Mieszka, przyjęcie kultury z Europy Zachodniej. W pierwszych wiekach istnienia nasze państwo składało się z osad, wsi, grodów i kasztelanii. W podgrodziach mieszkala ludność służebna. Stolice Polski – Gniezno, Kraków, Warszawa.
23. Dynastie w Polsce w średniowieczu – Piastowie, Andegawenowie i Jagiellonowie (PAJ). Piastowie- Mieszko I, Bolesław Chrobry, Bezprym, Kazimierz Odnowiciel, Bolesław Śmiały, Władysław Herman, Bolesław Krzywousty- Zbigniew, rozbite dzielnicowe; Władysław Łokietek, Kazimierz Wielki.
24. Andegawenowie - Ludwik Węgierski, Jadwiga (późniejsza żona Jagiełły).
25. Jagiellonowie – Władysław Jagiełło, Władysław Warneńczyk, Kazimierz Jagiellończyk, (koniec średniowiecza) Aleksander Jagiellończyk, Jan Olbracht, Zygmunt Stary, Zygmunt August.
26. Mieszko I – chrzest Polski, Dagome iudex, pierwsze biskupstwo w Poznaniu, pierwsi misjonarze w Polsce.
27. Bolesław Chrobry – śmierć bp. Wojciecha w Prusach, zjazd w Gnieźnie, wojny z Niemcami – pokój w Budziszynie – 1018 r. – Łużyce i Miłsko dla Polski. Przejęcie Grodów czerwieńskich na wschodzie – 1018 r. Pierwszy król - 1025 r.
28. Bezprym – najazd króla Czech Brzetysława, złupienie Gniezna.
29. Kazimierz Odnowiciel – stolica w Krakowie, wprowadzenie systemu feudalnego, za Śląsk musi płacić lenno Czechom (1050r.)
30. Bolesław Śmiały – odzyskał Grody Czerwieńskie, koronowany w 10176 r., skazał na śmierć bp. Stanisława, opuścił Polskę.
31. Władysław Herman, nieudolne rządy, władza w ręku wojewody Sieciecha.
32. Rywalizacja Krzywoustego z bratem Zbigniewem doprowadziła do wojny z Niemcami pod wodzą Henryka V; zdobycie Pomorza Gdańskiego (1116 r.) i zwierzchnictwa nad Pomorzem Zachodnim (1122). Złożył cesarzowi hołd lenny z Pomorza; równocześnie papież w Bulli Gnieźnieńskiej potwierdził niezależność arcybiskupstwa gnieźnieńskiego. Zostawił testament (statut), w którym podzielił Polskę na dzielnice -1138 r.
33. Władysław Wygnaniec otrzymał w testamencie Śląsk i jako senior – dzielnicę senioralną. Wielkopolskę otrzymał Mieszko Stary, Mazowsze- Bolesław Kędzierzawy, ziemię sandomierską – Henryk Sandomierski, ziemię łęczycką – księżna Salomea- wdowa po Krzywoustym.
34. W 1226 r. Konrad Mazowiecki sprowadził na pogranicze Mazowsza i Prus (do ziemi chełmińskiej) – Krzyżaków. W 1308 r. Krzyżacy odebrali nam Pomorze Gdańskie. W 1331 r. Stoczyliśmy z nimi bitwę pod Płowcami. W 1332 r. Krzyżacy odebrali nam Kujawy i ziemię dobrzyńską. W 1343 r. Kazimierz Wielki zawarł z nimi pokój w Kaliszu –

Krzyżacy zatrzymali Pomorze Gdańskie ale jako jałmużnę od Kazimierza; zwrócili natomiast ziemie dobrzyńską i Kujawy.

35. Kazimierz Wielki był królem-dyplomata, mimo, że rezygnował z walki zbrojnej - kazał wznosić zamki obronne i otaczać miasta murami obronnymi (Zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną). Kazimierz Wielki przyłączył do Polski Ruś Halicko-Włodzimierską – wówczas Polskę zamieszkała też ludność prawosławna.
36. Po Kazimierzu Wielkim – ostatnim Piaście na tronie polskim – władzę w Polsce objął jego siostrzeniec – Ludwik Węgierski (Andegaweński). Po Ludwiku Węgierskim rządziła w Polsce jego córka – Jadwiga (z tytułem „król”). W czasach Jadwigi Polska z Litwą podpisała w 1385 r. układ w Krewie – oba państwa zostały połączone unią personalną. Jadwiga postawiła Jagiellę z Litwy warunk- powinien się ochrzcić. Jagiełło na chrzcie przybrał imię Władysław (Władysław Jagiełło), doprowadził także do ochrzczenia Litwy (warunek układu z Krewa) – z tego powodu Krzyżacy nie musieli już jej napadać.
37. Unia personalna – dwa różne kraje łączy osoba (persona) władcy.
38. Ludwik Węgierski i Władysław Jagiełło to pierwsi królowie, którzy nadali przywileje polskiej szlachcie.
39. W 1410 -11 r., gdy królem był Władysław Jagiełło, odbyła się wielka wojna z Krzyżakami, w czasie której doszło do bitwy pod Grunwaldem (15.07.1410), a potem podpisano pokój toruński I (pierwszy).
40. W latach 1454 – 1466, w czasach Kazimierza Jagiellończyka, trwała wojna trzynastoletnia, którą zakończył II pokój toruński (1466). Polska odzyskała Pomorze Gdańskie; Krzyżakom pozostały tzw. Prusy Zakonne ze stolicą w Królewcu. Po wojnie 13-letniej nastąpił rozwój Gdańska.
41. W 1525 r. Albrecht Hohenzollern, który nie był już Wielkim Mistrzem Krzyżackim (ponieważ rozwiązano zakon) złożył hołd lenny Zygmuntowi Staremu z tzw. Prus Książęcych.
42. W epoce późnego średniowiecza w sztuce i architekturze pojawił się styl gotycki. Styl gotycki charakteryzują wysokie wieże i misternie wykonane zdobienia. Wewnątrz budowli dostrzegamy wysokie kolumny, w dużych oknach – witraże oraz maswerki. Na zewnątrz – przypory. Mistrzem gotyckim był Wit Stwosz, rzeźbiarz, autor ołtarza zwanego „Ołtarzem Wita Stwosza”. Ołtarz Wita Stwosza oglądamy w Kościele Mariackim w Krakowie.
43. Nowożytność daty umowne- od 1450 lub 1453 lub 1492 do początków XIX wieku (1815 r.) lub połowy XIX wieku (np. 1848 r.). W tej epoce rozróżniamy epoki dotyczące rozwoju sztuki : odrodzenie, barok, (rokoko), oświecenie, romantyzm.
44. Krzysztof Kolumb 4 razy płynął do Ameryki; pierwszy raz w 1492 r, dotarł do Kuby i Haiti. W drugiej podróży odkrył Małe Antyle, w trzeciej – ujście rzeki Orinoko w Ameryce Płd.; w czwartej – wybrzeża Ameryki Płn. Vasco da Gama opłynął Afrykę i dotarł do Indii (po przyprawach) w roku 1498. Załoga Ferdynanda Magellana opłynęła Świat dookoła i udowodniła, że Ziemia jest kulista (1519-21). Ferdynand Magellan płynął na zachód, wzdłuż Ameryki Płd; odkrył cieśninę, którą nazwano cieśniną Magellana. W 1494 r., w układzie w Tordesillas, Hiszpania i Portugalia podzieliły Świat między siebie. Wielkie odkrycia geograficzne przyniosły wiele skutków dla Europy i tzw. Nowego Świata. Np. do Europy napłynęło dużo złota, srebra, przypraw, towarów; do Ameryki sprowadzono do niewolniczej pracy Murzynów porwanych w Afryce, zniszczono kultury Inków, Majów czy Azteków.
45. Renesans - odrodzenie, to epoka w sztuce i literaturze, w której odrodziła się sztuka antyczna (starożytna). Trwała w XV i XVI wieku. Humanizm to prąd filozoficzny w renesansie stawiający człowieka w centrum zainteresowania i poznania (Bóg na II planie). „Jestem człowiekiem i nic co ludzkie nie jest mi obce.” Leonardo da Vinci, Michał Anioł, Rafael Santi, Erazm z Rotterdamu, Mikołaj Kopernik oraz Galileusz to najwybitniejsi przedstawiciele renesansu. Dzięki Janowi Gutenbergowi, który wynalazł ruchomą czcionkę rozpoczęto druk książek, na skutek tego mogły rozpowszechnić się poglądy renesansowe.
46. Reformacja. Wystąpienie Marcina Lutra z 1517 r. doprowadziło do rozłamu w Kościele katolickim, dodatkowo powstał Kościół protestancki. Wystąpienie zapoczątkowało okres reformacji. Marcin Luter krytykował sytuację w Kościele; m.in. sprzedawanie odpustów. Publicznie krytykował Kościół, spalił pismo papieskie (bulę), schronił się pod opiekę księcia niemieckiego. Marcin Luter i Jan Kalwin (założyciel kalwinizmu) ograniczyli liczbę sakramentów, zniesli celibat i klasztory, zrezygnowali z kultu świętych, itp. Jan Kalwin głosił naukę o przeznaczeniu (predestynacji) człowieka. W 1534 r. król Anglii – Henryk VIII ogłosił akt supremacji i zerwał z Kościołem katolickim, tworząc kościół narodowy – anglikański. Jedną z przyczyn aktu supremacji był ślub Henryka VIII z kolejną żoną – Anną Boleyn.

47. **Kontrreformacja.** Kościół katolicki zwołał sobór do Trydentu aby zwalczać herezję i poprawić dyscyplinę wewnątrz Kościoła. Na soborze trydenckim (1545-63) podjęto decyzje jak wzmocnić wpływy katolicyzmu; np. ujednolicono obrzędy Mszy św., nakazano zakładać seminaria duchowne (studia dla księży), utrzymano 7 sakramentów, potępiono nauki Lutra i Kalwina. Po soborze wznowiła działalność Święta Inkwizycja, spisano Indeks ksiąg zakazanych, a jezuita rozpoczęli upowszechniać kulturę baroku. Jezuita zakon założony przez Ignacego Loyolę, zakonnicy ci byli znawcami Pisma Świętego, cechowała ich dyscyplina i posłuszeństwo papieżowi, mieli bronić wiary rzymskokatolickiej i ją upowszechniać.
48. **Demokracja szlachecka.** Demokracja szlachecka to ustrój w Polsce charakteryzujący się współrządzeniem króla i szlachty; rozwijał się dzięki przywilejom szlacheckim, a rozkwit przypadł na XVI wiek (okres złotej wolności szlacheckiej). Szlachta obradowała na sejmikach ziemskich nad propozycjami króla; wybierała tam posłów na sejm walny. Rola sejmów walnych wzrosła od przywilejów cerekwicko-nieszawskich (rok 1454), ponieważ bez zgody szlachty król nie mógł podnieść podatków, a od 1505 r. (konstytucja *Nihil novi*) nie mógł zmienić żadnego prawa w kwestii szlachty. Sejm walny tworzyły 3 „stany sejmujące” – król, Senat i Izba Poselska. Izba Poselska została wyłoniona na sejmie w Piotrkowie w r. 1493 za czasów Jana Olbrachta. Datę tę uważa się także za początek sejmów (parlamentaryzmu) w Polsce. W czasie rządów Jagiellonów w Polsce i na Litwie szlachta pozyskała prawo do nietykalności majątkowej, prawo do zabierania ziemi *sołtysom*, do nietykalności osobistej, do zajmowania wyższych urzędów duchownych, do współrządzenia z królem. Szlachta ograniczyła mieszczanom (mieszkańcom miasta) prawo do kupowania ziemi poza miastem, a chłopom prawo do opuszczania wsi bez zgody szlachcica. XVI wiek nazywany jest „wiekiem złotej wolności szlacheckiej”. W XVII wieku demokracja szlachecka zmieniała się stopniowo w oligarchię magnacką. Biedna szlachta (gołota) uzależniona była od wielkich rodów magnackich. Biedniejsza szlachta na sejmikach głosowała tak, jak kazali magnaci (bogaci).
49. **Ostatni Jagiellonowie w Polsce - Zygmunt I Stary i Zygmunt II August.** Zygmunt I Stary rozbudował Wawel w stylu renesansowym. Zygmunt I Stary przyjął w 1525 r. hołd lenny od Albrechta Hohenzollerna, zwany hołdem pruskim. Albrecht Hohenzollern był ostatnim wielkim mistrzem krzyżackim i doprowadził do rozwiązania zakonu (sekularyzacja-żeświecczenie) oraz utworzenia państwa – Prusy Książęce. Zygmunt II August przyjął hołd lenny od Gottharda Kettlera, mistrza zakonu kawalerów mieczowych; złożył królowi hołd lenny w roku 1561 – Inflanty stały się własnością Polski i Litwy. Albrecht Hohenzollern i Gotthard Kettler przyjęli luteranizm. Zygmunt II August walczył o Inflanty z carem rosyjskim Iwanem IV Groźnym, który uzyskał wschodnią część Inflant. W 1569 r. Polska i Litwa zawarły kolejną unię – w Lublinie, była to unia realna- ścisła współpraca w ramach jednego państwa zwanego odtąd Rzeczpospolitą Obojga Narodów. Jedną z przyczyn zawarcia unii lubelskiej był fakt, że Zygmunt August nie posiadał męskiego potomka. Zygmunt August nie chciał aby po jego bezpotomnej śmierci rozpadła się unia polsko-litewska, dlatego dążył do zawarcia unii realnej, co stało się w Lublinie (1569 r.). W akcie unii zdecydowano, że wspólne dla Polski i Litwy będą: król, sejm, polityka zagraniczna i moneta, a osobne – urzędy, sądy, wojsko i skarby. W okresie reformacji w Polsce istniała tolerancja religijna między wyznawcami różnych religii, potwierdzona aktem konfederacji warszawskiej z 1573 r. W Polsce żyli obok katolików – luteranie i kalwini, zwani arianami lub braćmi polskimi. Arianie mieli w Polsce swoją akademię (szkołę wyższą) w Rakowie.
50. **Mikołaj Rej, Jan Kochanowski, Andrzej Frycz Modrzewski,** to przedstawiciele literatów polskiego renesansu. Do mistrzów polskiego renesansu zaliczamy też Mikołaja Kopernika. Mikołaj Rej jako pierwszy pisał w języku polskim (czasy nowożytne = języki narodowe a nie łacina), Jan Kochanowski tworzył jako pierwszy wiersze w języku polskim. Andrzej Frycz Modrzewski pisał o błędach w polskiej polityce wewnętrznej (dzieło „O naprawie Rzeczypospolitej”). Mikołaj Rej – „Krótka rozprawa między trzema osobami: Panem, Wójtem i Plebanem”; Jan Kochanowski – *Treny*, *fraszki*, „*Odprawa posłów greckich*”. Zabytki sztuki renesansowej to np. zamek Wawelu, ratusz w Poznaniu (widoczne kolumny, które oddzielają poszczególne piętra).
51. **W czasach królów elekcyjnych (czyli od 1573 r.) sejm walny był zwoływany przez króla co 2 lata na czas do 6 tygodni. Sejm walny zwoływano od 1573 r. do Warszawy, rzadziej do Grodna lub do Torunia (bardzo rzadko). Na sejmie obowiązywała szlachtę polską zasada jednomyślności. W czasie bezkrólewia, przed wyborem nowego króla szlachta zbierała się na sejmach: konwokacyjnym, elekcyjnym i koronacyjnym. Za pierwszy przypadek zerwania**

Sejmu na skutek liberum veto uznano nie stawienie się na obrady posła z Władysława Sicińskiego w r.1652.

52. Wolna elekcja to wybór (elekcja) króla (monarchy) w Polsce, dokonywany przez szlachtę na polu elekcyjnym (pierwsza elekcja odbyła się we wsi Kamień pod Warszawą, potem elekcje odbywały się na Woli). Pierwsza elekcja odbyła się w 1573 r. rok. Wybór króla ogłaszał marszałek, natomiast prymas mianował go królem. W wyborze króla mógł uczestniczyć każdy szlachcic (wolna elekcja). Artykuły henrykowskie to zbiór praw Rzeczypospolitej Obojga Narodów, na które musiał zgodzić się król wybrany podczas elekcji. Artykuły henrykowskie zawdzięczają swoją nazwę naszemu pierwszemu królowi elekcyjnemu – Henrykowi Walezemu z Francji. Artykuły te określały m.in., że w Polsce będzie wolna elekcja, demokracja szlachecka (przywileje szlacheckie) i prawo wypowiedzenia posłuszeństwa królowi przez szlachtę.
53. Królowie elekcyjni - Henryk Walezy, Stefan Batory, Zygmunt III Waza, Władysław IV (Waza), Jan Kazimierz (Waza), Michał Korybut Wiśniowiecki, Jan III Sobieski, August II Mocny (Sas lub Wettin)/Stanisław Leszczyński, August III (Sas lub Wettin), Stanisław August Poniatowski.
54. Barok to styl w sztuce; charakterystyczne są w nim: dynamika, ślimacznice(woluty), bogate zdobnictwo - biel i złoto; pałace barokowe wkomponowane są w pięknie utrzymanym ogród, np. Wersal, pałac w Wilanowie. Barok rozwijał się wraz z kontrreformacją (po soborze w Trydencie); miał na celu oddziaływać na emocje patrzącego. W okresie baroku szlachta polska uważała się za potomków Sarmatów; ubierała się i ozdabiała się na styl wschodni; stosowała w wypowiedziach obce słowa (kwieciste przemówienia). Charakterystyczne dla baroku były portrety trumienne.
55. W XVII wieku z Rzeczpospolitą Obojga Narodów sąsiadowały: Szwecja (w dzisiejszej Estonii), Rosja na wschodzie, Turcja na płd, monarchia Habsburgów – Austria na płd-zachodzie, Brandenburgia (na płn-zach) oraz Prusy Książęce i Kurlandia – lenna na płn-wsch. W XVII w. Polska prowadziła wojny ze Szwecją, Rosją, Turcją oraz wojnę wewnętrzną – z Kozakami na Ukrainie, dokładniej na Zaporozżu.
56. Do przyczyn wojen ze Szwecją w XVII wieku zaliczamy chęć Szwecji do przekształcenia Bałtyku w wewnętrzne jezioro, a Zygmunt III Waza włączył Szwedzkie Inflanty do Polski. (Bitwa pod Kircholmem – 1605- hetman Chodkiewicz). W II połowie XVII wieku doszło do wojny ze Szwecją – tzw. „potop szwedzki”, ponieważ Polska była bardzo osłabiona dotychczasowymi wojnami. Lata „potopu” - 1655-1660, obrońcy – ojciec Augustyn Kordecki na Jasnej Górze, hetman Czarniecki – partyzantka, król Jan Kazimierz. W czasie potopu szwedzkiego Prusy Książęce uzyskały niezależność od Polski (dotąd książęta pruscy musieli składać królom polskim hołd lenny).
57. Wojny z Rosją w I połowie XVII w. były skutkiem tzw. „wielkiej smuty” oraz sojuszu szwedzko-rosyjski, którego obawiał się Zygmunt III Waza (Kłuszyn, 1610, hetman Żółkiewski, król Zygmunt III Waza). W II połowie XVII wieku doszło do wojny z Rosją, ponieważ Kozacy (poddani Polski) oddali Rosji część swoich ziem (Ukrainy), dlatego Rosjanie i Kozacy rozpoczęli wojnę. Potem zawarto rozejm w Andruszowie – 1667, król Jan Kazimierz.
58. Wojny polsko-tureckie były konsekwencją naruszania granicy- ze strony Polski robili to Kozacy i wojsko zwane lisowczykami, za strony Turcji- Tatarzy. (Cecora 1620, Chocim 1621, hetmani Żółkiewski, Chodkiewicz, król Zygmunt III Waza). W II połowie XVII wieku doszło do ataku Turcji na Polskę; Polacy byli skłóceni, król Wiśniowiecki nie był silnym władcą. (Bitwy- Kamieniec Podolski, Chocim, hetman a potem król Jan (III) Sobieski. W II połowie XVIII wieku Jan III Sobieski wyruszył na pomoc obleżonemu przez Turków Wiedniowi – odsiecz wiedeńska- 1683 r.- przeciwnik wezyr Kara Mustafa.
59. W roku 1648 wybuchło na Ukrainie powstanie Kozaków pod wodzą Chmielnickiego. Kozacy byli traktowani przez polskich panów jako chłopci pańszczyźniani; różniło ich także wyznanie - Kozacy byli prawosławni. Tylko część Kozaków (rejestrowi; z rejestru) byli traktowani jak wojsko graniczne i otrzymywali żołd (pieniądze). W trakcie powstania Chmielnicki zwrócił się o pomoc do Rosji (ugoda w Perejasławiu), na skutek czego wojska rosyjskie wkroczyły do Polski. Po zakończeniu powstania Chmielnickiego, Rosja z Polską podpisały rozejm w Andruszowie, potwierdzony pokojem Grzymułtowskiego – Polska utraciła na rzecz Rosji – ziemię smoleńską, czernichowską, kijowską (z Kijowem), Ukrainę na wschód od Dniepru.

60. W wyniku wojen w XVII wieku Polska utraciła terytoria na wschodzie, osłabiła gospodarkę i pozycję międzynarodową; utrzymała się oligarchia magnacka (rokosz Zebrzydowskiego, rokosz Lubomirskiego, król Jan Kazimierz w czasie potopu opuszcza Polskę, a w r. 1668 abdykuje)
61. Państwa nowożytne w XVII wieku – Francja, Anglia. We Francji wprowadzono monarchię absolutną, a w Anglii – monarchię parlamentarną. We Francji władcą absolutnym był m.in. Ludwik XIV – król-Słońce; szlachta utraciła wpływ na państwo; mianowani przez króla urzędnicy spełniali jego wolę, nie zwoływano Stanów Generalnych (parlamentu). W Anglii – po „chwalebnej rewolucji” – Anglicy zyskali Deklarację Praw (1689 r.) oraz współdziałali w rządzie za pośrednictwem parlamentu. Parlament angielski składał się z Izby Lordów oraz Izby Gmin. Król „panuje, ale nie rządzi”.
62. XVIII wiek nazwano wiekiem Oświecenia – głoszono kult rozumu i nauki, upowszechniano poglądy o prawach człowieka (równość, wolność), o trójpodziale władzy, spisano pierwsze encyklopedie. Kartezjusz – „Myślę, więc jestem” – racjonalizm. Newton – empiryzm (doświadczenia). Idee oświecenia – deizm i ateizm, liberalizm, prawa naturalne, trójpodział władzy, fizjokratyzm, liberalizm gospodarczy. Monteskiusz – podział władzy na ustawodawczą, wykonawczą oraz sądowniczą. Rousseau – „Umowa społeczna” – tytuł dzieła i pogląd, że władza państwowa pochodzi od zgody społeczeństwa. Styl architektoniczny w epoce oświecenia to klasycyzm – kolejny powrót do antycznej harmonii i prostoty. Np. Belweder w Warszawie, Teatr Wielki w Warszawie (widoczne kolumny przed wejściem). Pisarze oświecenia – Wolter, Rousseau, Monteskiusz, Hugo Kollataj (Polska), Ignacy Krasicki (Polska).
63. Władców Rosji, Austrii i Prus (sąsiadów Polski) w XVIII wieku zalicza się do monarchów oświeconych (absolutyzm oświecony), którzy zreformowali państwa, rządzili silną ręką, rozbudowali wojsko, ściągali podatki (głównie na wojsko) i postawili na upowszechnianie oświaty. Absolutni, oświeceni, władcy – Piotr I i Katarzyna II w Rosji. W Prusach – Fryderyk I, Fryderyk Wilhelm I, Fryderyk II Wielki, natomiast w Austrii – cesarzowa Maria Teresa oraz Józef II.
64. Czasy saskie w Polsce to rządy Augusta II Mocnego (Sasa z Saksonii) oraz jego syna Augusta III (Sasa). W czasach Augusta II przez Polskę maszerowały obce wojska w tzw. wojnie północnej (Szwecja przeciwko Rosji i Saksonii). W 1717 r. odbył się tzw. sejm niemy – polski sejm musiał przyjąć „reformy”, których gwarantem stawał się Rosja (rządził w niej Piotr I) – był to początek mieszania się Rosji w nasze, polskie, sprawy. Na sejmie niemym ograniczono liczebność polskiego wojska (do 24 tys.) oraz dążenia Augusta II do wzmocnienia władzy. W 1732 nasi sąsiedzi zawarli układ (trzech czarnych orłów), uzgodnili, że będą kontrolować sytuację w Polsce, aby władza króla nie uległa wzmocnieniu. Ich zamierzeniom sprzyjała oligarchia magnacka. Stanisław Leszczyński w czasie wojny północnej i po detronizacji Augusta II, został podczas wolnej elekcji wybrany królem w Polsce (uzyskał poparcie króla Szwecji); na skutek tego doszło w Polsce do wojny domowej („Jedni od Sasa, drudzy od Lasa”). Po drugiej elekcji, z powodu sprzeciwu magnatów oraz rosyjskiej interwencji – abdykował.
65. W czasach saskich „Polska nierządem stała” – sejmy były powszechnie zrywane (liberum veto). Rosja wykorzystywała wpływ na sytuację wewnętrzną w Polsce. Stanisław Konarski (zakonnik - pijar) w dziele „O skutecznym rad sposobie” proponował zniesienie liberum veto, reformę sposobu sejmowania i powołanie stałego rządu. Założył Collegium Nobilium w r. 1740 (szkoła dla szlachetnie urodzonych z nowszym programem nauczania). Stanisław Leszczyński w broszurce „Głos wolny wolność ubezpieczający” proponował oczyszczenie chłopów i nadanie im wolności osobistej, chciał usprawnić pracę sejmu poprzez ograniczenie liberum veto. W czasach saskich, mimo niepowodzeń w polityce oraz rolnictwie rozwijała się kultura, utworzono szkołę Collegium Nobilium, wybudowano szereg pałaców w stolicy. Zakładano pierwsze manufaktury.
66. Przyczyną wojny kolonii angielskich w Ameryce o niepodległość były duże obciążenia podatkowe nakładane przez Anglię na kolonistów. Bostońska herbata- 1773 r. – pojęcie związane z wrzuceniem ładunku herbaty do zatoki morskiej (droższej herbaty). W roku 1776 w Filadelfii kongres 13 stanów (kolonii angielskich) ogłosił Deklarację Niepodległości. Rozpoczęła się wojna Anglii z kolonistami (Amerykanami). Wojna zakończyła się w 1783 r. traktatem paryskim, w którym Anglia (Korona) zgodziła się na powstanie USA. W roku 1787 Amerykanie uchwalili pierwszą na świecie konstytucję – nowy kraj stał się republiką (rządził w nim prezydent wybrany przez obywateli). Konstytucja wprowadziła w życie ideę trójpodziału władzy - władza ustawodawcza to Kongres, wykonawcza – prezydent; sądownicza – sądy niższe oraz Sąd Najwyższy. Idee Amerykanów były popularne w całej Europie. Po stronie

Amerykanów walczył też Tadeusz Kościuszko (bitwa pod Saratogą) i Józef Pułaski (zginął pod Savannah).

67. Czasy stanisławowskie w Polsce to czasy ostatniego króla Stanisława Augusta Poniatowskiego rządzącego w latach 1764 do 1795 (ostatni rozbiór). Czasy stanisławowskie to rozkwit kultury oświecenia, klasycyzmu; pojawiają się pierwsze gazety, Teatr Narodowy, pierwsza w Europie konstytucja (3 maja 1791 r.). Czasy Poniatowskiego to próby reformowania państwa, np. w trakcie Sejmu Wielkiego (Czteroletniego; 1788-92) zwiększono liczbę wojska, zniesiono wolną elekcję, liberum veto, nadano mieszczanom pewne prawa, otoczono chłopów opieką prawną. Wydarzenia: utworzenie Szkoły Rycerskiej, prawa kardynalne => konfederacja barska (1768-72), => pierwszy rozbiór Polski (1772 r.), => sejm, sprzeciw Rejtana (na obrazie rozdiera swoje szaty), powołanie Komisje Edukacji Narodowej (1774 r.); 1788-92 – Sejm Wielki=> konstytucja 3 maja 1791 => konfederacja targowicka (1792) => II rozbiór (1793 r.) => powstanie kościuszkowskie (bitwa pod Racławicami, rzeź Pragi -1794 r.) => III rozbiór Polski (1795 r.) => abdykacja Poniatowskiego => emigracja do Francji i utworzenie we Włoszech Legionów Polskich Jana Henryka Dąbrowskiego (1797 r.) (wydarzenie po znaku => oznacza skutek; wydarzenie przed znakiem => to przyczyna). Konfederację targowicką zawiązało 3 hetmanów przy poparciu Rosji; domagali się likwidacji zasad konstytucji 3 maja, bo uważali, że jest sprzeczna z obowiązującym prawem. Prosił Rosję o pomoc wojskową, na skutek tej „pomocy” doszło do II rozbioru oraz kolejnych wydarzeń (punkt wyżej). Tadeusz Kościuszko wywołał powstanie (insurekcję) aby siłą wywalczyć odzyskanie ziem zabranych w rozbiorach; bezpośrednią przyczyną wybuchu była decyzja by rozwiązać polskie wojska; Kościuszko złożył na rynku w Krakowie przysięgę (marzec 1794 r.); przedstawia się go w chłopskiej sukmanie, a nazywa Naczelnikiem; zachęcał chłopów do udziału w walkach..Równoległe z pierwszym rozbiorem Polski (1773 r.) doszło do rozwiązania zakonu jezuitów, prowadzącego sieć szkół w Polsce. Dlatego też sejm podjął decyzję o nowej organizacji szkolnictwa w Polsce – utworzono Komisję Edukacji Narodowej – pierwsze na świecie świeckie ministerstwo oświaty. (Współcześnie 14 października obchodzone jest święto KEN – potocznie – Dzień Nauczyciela). Do zadań KEN należało utrzymanie szkół i nadzorowanie szkół (parafialne-podwydziałowe-wydziałowe-Szkoły Główne (wyższe): Akademia Krakowska i Akademia Wileńska). KEN powołała Towarzystwo, wydające szkolne podręczniki (niektóre uznano za najlepsze w Europie!) Od powołania KEN szkoły były zakładane i prowadzone przez państwo a nie przez Kościół. Uczyli też nauczyciele świeccy.
68. Sejm Wielki (1788-92) rozpoczął obrady w sprzyjającej sytuacji międzynarodowej – Rosja i Austria rozpoczęły wojnę z Turcją; Prusy natomiast wystąpiły po stronie Turcji. W 1789 r. we Francji doszło do rewolucji zorganizowanej przez mieszczan, co zmobilizowało polskich mieszczan do walki o prawa polityczne. Sejm Wielki uchwalił ustawy o podwyższeniu podatków (dla szlachty i duchownych) oraz zwiększeniu liczby wojska. Sejm uchwalił prawo o miastach – mieszczanie z miast królewskich mogli nabywać dobra oraz otrzymywać urzędy czy posiadać reprezentację w sejmie (bez prawa głosu). Do uchwalenia konstytucji 3 maja (1791 r.) doprowadziło stronnictwo patriotyczne (bracia Potoccy, Hugo Kołłątaj) przy sprzeciwie stronnictwa hetmanów. Konstytucja znosiła liberum veto i wolną elekcję (odtąd decydować miała wola większości; powracało dziedziczenie tronu). Chłopi uzyskali „opiekę prawa”.
69. Konfederacja targowicka – 1792 – stronnictwo hetmanów (Rzewuski, Branicki, Potocki) nie zgadzało się z nową konstytucją; po rozmowach z Katarzyną II, zawiązali w miasteczku Targowica konfederację, która miała na celu obalenie konstytucji 3 maja. W następstwie ogłoszenia konfederacji targowickiej do Polski wkroczyła 100 tys. armia rosyjska, doszło do wojny (bitwy pod Zieleńcami i Dubienką, dowódcy – Józef Poniatowski, T. Kościuszko); król Stanisław August Poniatowski przyłączył się do konfederacji. Doszło do II rozbioru Polski, w którym nie brała udziału Austria (1793 r.)
70. W 1789 r. doszło w Paryżu do rewolucji (burżuazyjnej – mieszczańskiej), ponieważ stan III (wszyscy oprócz duchowieństwa i szlachty), nie chciał płacić kolejnych podatków, domagał się praw politycznych, ograniczenia absolutyzmu Ludwika XVI. Na skutek rewolucji we Francji wprowadzono republikę z trójpodziałem władzy, stan I oraz II straciły przywileje, wprowadzono Deklarację Praw Człowieka i Obywatela (z prawem do równości, wolności i własności). W okresie republikańskim bardzo surowe rządy we Francji sprawowali jakobini pod wodzą Robespiera (1793-94) – wprowadzili terror (gilotyny), przyspieszone wydawanie wyroków, brak prawa do obrony, itd. Paradoks – miała być republika, a wprowadzili rządy

dyktatorskie. W roku 1799 Napoleon Bonaparte odebrał władzę Dyrektoriatowi (rządy po jakobinach). Od roku 1804 rządził jako cesarz Francuzów; wprowadził Kodeks Cywilny uznający równość wszystkich wobec prawa, cywilne śluby i rozwody, nienaruszalność własności prywatnej oraz równouprawnienie wyznań. Napoleon próbował złamać Anglię poprzez odcięcie jej od dostaw z kolonii, dlatego ogłosił „blokade kontynentalną” – nieprzestrzeganie jej przez Rosję, było jednym z powodów wyprawy na Rosję (1812 r.). W 1815 r. Na Kongresie Wiedeńskim - Anglia, Rosja, Prusy (także Francja) zdecydowały o podziale Europy, ponieważ pokonali już Napoleona – Francja wróciła do granic sprzed rewolucji, natomiast Księstwo Warszawskie podzielono - Wielkopolskę oddano Prusom, z Krakowa i okolic utworzono Rzeczpospolitą Krakowską; resztę przejęła Rosja. Jej tereny nazwano Królestwem Polskim lub Kongresówką (bo powstało na Kongresie). Na Kongresie wprowadzono zasady – legitymizmu, restauracji oraz równowagi europejskiej. Po Kongresie Wiedeńskim pojawiły się idee liberalizmu, socjalizmu oraz idee narodowościowe.

71. W 1797 r. polscy emigranci utworzyli przy boku Napoleona Legiony Polskie we Włoszech, początkowo była to armia broniąca Republiki Lombardzkiej (w pñ. Włoszech). W roku 1807 (po wcześniejszym pokonaniu armii austriackiej oraz pruskiej) Napoleon podpisał pokój w Tylży i utworzył dla Polaków – Księstwo Warszawskie (na ziemiach zabranych nam przez Prusy w II oraz III rozbiórce). W 1809 r. Księstwo powiększono o obszar III i skrawek I zaboru austriackiego. W Księstwie Warszawskim obowiązywała konstytucja napisana przez Napoleona – Księstwo było monarchią konstytucyjną, król pochodził z Saksonii, zrównano obywateli w prawach, chłopom zniesiono poddaństwo.